

Idekatalog

undervisningsmateriale til brug i skolerne

- om børn og unge med kombineret syns- og hørehandicap.

Idekataloget indeholder forslag og ideer til undervisning på døve- og centerskoler om døve og hørehæmmede med synsproblemer.

Ideen til dette materiale opstod, efter at vi havde afholdt et fremtidsværksted, der belyste situationen for børn og unge med høre- og synshandicap.

I den mellemliggende periode har VidensCentret for DøvBlindBlevne arbejdet videre med problematikken, og formålet med dette materiale er at videregive de tanker og ideer, som projektgruppen har arbejdet med.

Det er vores håb, at VidensCentret, vi selv eller andre får mulighed for at arbejde videre med området hen imod det overordnede mål: at gøre livssituationen nemmere for børn og unge, der både har et høre- og et synshandicap.

Udarbejdet af Susanne Niebe og Hanne Bisgaard
Januar 2003

Indholdsfortegnelse

Idekatalog	1
Indholdsfortegnelse	2
Baggrund	3
Om Ushers Syndrom	5
Om taktil kommunikation	8
Om idekataloget	14
Lærerens brug af idekataloget	16
Kommunikation – når kun hænderne kan ses eller føles	18
Taktil sans, forøvelser til taktil kommunikation	20
Kommunikation – synsvanskeligheder	23
Kommunikation – taktil	25
Ledsagelse – mobility ADL – Almindelig Daglig Livsførelse	27
Andre aktiviteter og information	29
Litteratur og andet	31

Baggrund

Center for Tegnsprog og Tegnstøttet Kommunikation - KC har siden 1995 haft en projektgruppe, der med tilskud fra satspuljemidlerne har foretaget udviklingsarbejde om døvblindblevnes kommunikation. I efteråret 1998 arrangerede gruppen et fremtidsværksted for at se på kommunikationssituationen for børn og unge med Usher.

Baggrunden var, at vi ønskede at belyse døvblindblevnes kommunikationssituation i den periode af deres liv, hvor synet gradvist bliver dårligere.

Det stod på forhånd klart, at kombinationen af høre- og synsproblemer kan føre til en række alvorlige vanskeligheder både i det sociale liv og i den visuelle tegnsprogskommunikation.

Og vi valgte denne type arbejdende seminar, hvor det er deltagernes viden, erfaringer og idéer, der giver indholdet, for at blive klogere i forhold til de specifikke problemer, der gør sig gældende for netop gruppen af børn og unge.

Deltagerne var unge med Usher, voksne døvblinde, forældre til børn med Usher, lærere og andre professionelle. Fremtidsværkstedet bestod af en kritikfase, en fantasifase og en realiseringsfase, og projektgruppen havde på forhånd bestemt rammerne for indholdet som ovenfor beskrevet. (Fremtidsværkstedet er beskrevet i rapporten: *Kommunikationssituationen. Hvordan skabes de bedste kommunikationsbetingelser for personer med Ushers Syndrom*).

Det viste sig, at et gennemgående tema var den syns- og hørehandicappede elevs problemer i skolen. Det fremgik med stor tydelighed, at børn og unge oplever mange problemer i forbindelse med deres skolegang. Et andet problem, som voksne døvblinde fortalte om, var, at de, da de blev meget svagsynede og senere blinde, mistede kontakt med deres døve venner og omgangskreds. De udtrykte det på den måde, at de følte, at deres døve venner syntes, at de var blevet mærkelige og besværlige, fordi de ikke længere kunne kommunikere på "almindeligt" tegnsprog.

Ud fra alle disse erfaringer konkluderede projektgruppen bl.a., at der var behov for at fremstille et undervisningsmateriale til brug i skolerne.

Vi etablerede en lille arbejdsgruppe med synskonsulenter og døvelærere, og i dette forum udvekslede vi ideer til undervisning. I samarbejde med en synskonsulent fik vi arrangeret, at vi kunne undervise en gruppe døve børn i 3. klasse en enkelt gang. Det gav os mulighed for at afprøve forskellige øvelser, men især øvelser, hvor børnene skulle

kommunikere udelukkende ved at se eller føle hænderne. Det var en stor succes. Eleverne syntes det var spændende og morsomt at lege med tegnsprog på den måde. Øvelserne appellerede helt tydeligt til deres fantasi og sproglige opfindsomhed. En elev konkluderede spontant: "Det må være sådan, man snakker sammen, når man er døv og ikke kan se!" Øvelser er beskrevet i afsnittet: Kommunikation – når kun hænderne kan ses eller føles.

Ideen med undervisningsmaterialet er, at døve børn og unge bliver bevidste om, at nogle døve har synsproblemer. Målet er at skabe større forståelse for de specielle problemer, som døve med synsproblemer har i forbindelse med visuel kommunikation, orientering i omgivelserne, socialt samvær og i forbindelse med undervisning.

Om Ushers Syndrom

Den største enkeltårsag til synsproblemer blandt døve børn og unge er Ushers Syndrom, type I. Der findes desuden en Usher type II, som rammer børn og unge med en middel til svær hørenedsættelse. I Danmark fødes der hvert år i gennemsnit 1-3 børn med Usher I.

Ushers Syndrom er et kombineret syns- og hørehandicap. Øjensygdommen hedder Retinitis Pigmentosa (RP). Den er en progredierende øjenlidelse, der angriber øjets nethinde, så synscellerne (stave og tapper) gradvist ødelægges. RP udvikler sig meget forskelligt hos den enkelte.

På landsplan drejer det sig om ca. 15-20 børn og unge med Usher I, altså en meget lille gruppe. Problemerne for denne gruppe er massive, men ikke særlig påfaldende, så længe det drejer sig om børn og helt unge. Det er ofte en overset problematik.

Synsproblemerne begynder som regel ved fire- til femårs alderen og viser sig ved problemer med mørkesyn og kontrastsyn. Senere tiltager problemerne med synsfeltindskrænkninger, lysoverfølsomhed og adaptationsproblemer.

I ungdomsårene kan synsproblemerne forværres, og de tiltager for det meste omkring trediveårsalderen. I tredive- til fyrreårsalderen er synsfeltet typisk indskrænket til omkring 10 grader (normalt 60-80 grader). De fleste bevarer et lille centralt synsfelt (5 grader). Cirka 30-40 % af personerne med Usher I bliver blinde og kan kun skelne lys og mørke. Desuden er der stor risiko for at få grå stær.

Det er indlysende, at disse synsproblemer giver personer med Usher I en række alvorlige problemer både i det sociale liv og i den visuelle tegnsprogs kommunikation.

Døvblinde beskriver selv deres situation ved, at de har mistet de to ”kongesanser”, som giver hørende og seende 80% af deres information om omverdenen. De sanser, som døvblinde må klare sig med, er den taktile sans, smags- og lugtesans og evt. en høre- eller synsrest.

Mørke- og natteblindhed

Personen har svært ved at orientere sig og færdes i mørke. Dette giver en række begrænsninger og afholder f.eks. unge med Usher I fra aktiviteter, som jævnaldrende døve problemløst kan deltage i. Med hensyn til kommunikationen opstår der en række situationer, hvor perso-

nen ikke kan aflæse tegnsprog. Det er ikke kun om aftenen, når det er tussmørke, men også på mørke vinterdage. Når de færdes inden døre, kan der ligeledes opstå situationer, hvor de ikke har mulighed for at kommunikere: en uoplyst gang eller et museum, hvor dæmpet belysning ofte må anvendes af hensyn til de udstillede genstande. Børn og unge med Usher oplever således en række situationer, hvor de pga. deres synsproblemer afskæres fra at kommunikere visuelt.

Synsfeltindskrænkning

I takt med at synscellerne gradvist nedbrydes, opstår "blinde pletter", som nogle kalder "spøgelsessyn". Ting dukker op eller forsvinder afhængig af, hvor personen vender blikket hen. Det har den følge, at personer med Usher opfattes som klodsede: De vælter genstande, kan ikke finde ting, som de har tabt, falder over forhindringer, går ind i halvåbne døre osv.

Efterhånden som de blinde pletter breder sig, mindskes synsfeltet. Dette kaldes kikkertsyn eller tunnelsyn. Det medfører nogle helt specielle betingelser for at kunne aflæse tegnsprog: Ofte skal personen, der taler, stå langt fra personen med Usher, der skal aflæse, for at denne kan se tegnene i det begrænsede synsfelt. Afstanden kan være op til flere meter! Desuden skal den talende bruge et lille tegnrum, dvs. tegnene skal udføres inden for en meget begrænset plads. Den talende skal desuden udføre tegnene i et roligt tempo og stå helt stille, ellers forsvinder han fra aflæserens synsfelt.

Med disse aflæsebetingelser opstår der selvfølgelig også nogle problemer, hvis der er flere, der deltager i en samtale. Det tager tid at finde ud af, hvem der taler, og indstille sig på aflæsning, og mange med Usher oplever, at når de er klar til at se, hvad der bliver sagt, er taleren godt i gang, og derved taber de ofte tråden og mister sammenhængen i samtalen.

Et andet problem er, at de ikke kan bruge tegnsprog samtidig med, at de går. Personen med Usher kan ikke både bruge det begrænsede synsfelt til at orientere sig, mens de går, og samtidig se, hvad en samtalepartner siger på tegn.

Adaptationsproblemer

Øjet bruger normalt en vis tid til at indstille sig på ændrede lysforhold. For personer med Usher tager det ofte meget længere tid for øjet at indstille sig på ændrede lysforhold. Faktisk kan det tage adskillige minutter, og i denne periode er personen afskåret fra visuel kommunikation. Det opleves som meget ubehageligt, hvis man f.eks. træder ind et nyt sted og på en gang hverken kan se stedet eller personerne og heller ikke er i stand til at kommunikere i længere tid.

Lysoverfølsomhed

Personer med Usher blændes ofte af blanke overflader. Det kan være vægge, gulve eller glittet papir. Brug af whiteboardtavler er således problematisk, da disse har en hvid, blank overflade. Ligeledes kan modlys fra vinduer blænde, hvilket yderligere vanskeliggør aflæsning af tegnsprog.

Kontrastsyn

Det nedsatte kontrastsyn gør, at det er svært at skelne nuancer, f.eks. hvid og lysegrå. Hvide tallerkner på en hvid eller lys dug er derfor uheldigt. I tegnsprogs kommunikation er det af stor betydning, hvilken farve afsenderens tøj har, så hænderne ikke falder i med baggrunden.

Synsproblemerne optræder meget individuelt hos den enkelte. Samtidig kan synsproblemer, f.eks. nedsat kontrastsyn og adaptationsproblemer "modarbejde" hinanden. Valg af en sort bluse kan hjælpe på aflæsning af tegn i forhold til kontrastsynet, men kan omvendt give problemer i forhold til adaptationen. Når personen med Usher flytter fokus fra hænder (og sort bluse) til ansigt (lyst), kan øjnene have brug for lang omstillingstid.

Om taktil kommunikation

Døve med Ushers Syndrom, som er vokset op med tegnsprog, vil fortsætte med at anvende tegnsprog, når synet forværres, men på en anden måde end tidligere.

Øjensygdommen, Retinitis Pigmentosa (RP), udvikles gradvist, og kommunikationsproblemerne som følger af øjensygdommen udvikles også gradvist. Af denne grund vil døvblindblevne opleve en eller flere overgangsfaser, hvor tegnsproget må tilpasses det begrænsede eller manglende synsfelt og dermed de aflæsningsmuligheder, de har på et givent tidspunkt.

Typisk begynder tilpasningen ved, at man mindsker det område, hvor det visuelle tegnsprog udføres – tegnrummet. Dernæst overgår nogle til, det vi kalder, prætaktilt tegnsprog, og nogle må til sidst skifte helt over til tegnsprog i taktil form.

Når man aflæser tegnsprog, har man brug at se både hænder, krop, ansigt og mundbevægelser m.m. Det er vanskeligt, når synsfeltet er blevet mindre pga. RP. Feltet foran kroppen, tegnrummet, hvor man udfører tegn, gøres derfor mindre og rykkes op i brysthøjde, så den svagtseende har mulighed for at se hænder og ansigt samtidig. Man skal desuden være præcis i sine tegn og være opmærksom på, at tempoet ikke bør være for højt, da modtagerens øjne ikke kan nå at følge med. Ofte placerer den svagtseende sig selv i den for ham/hende bedste afstand.

Nogle døvblindblevne vælger at lægge deres hånd på talerens håndled. Dette giver dem en taktil støtte til at aflæse tegnene, så de bedre kan udnytte deres begrænsede synsfelt til at aflæse mimik og mundbevægelser. Denne kommunikationsform omtaler vi som prætaktilt tegnsprog.

Efterhånden overgår nogle døvblindblevne til udelukkende at aflæse med hænderne dvs. taktilt. Taktil kommunikation foregår i de fleste tilfælde ved, at taleren tegner med begge hænder, og lytteren lægger sine hænder ovenpå talerens hænder og aflæser taktilt. Det kan også foregå ved, at højre hånd er talehånd, og venstre hånd er lyttehånd, på den måde kan der hurtigere skiftes mellem at tale og lytte. Man kan også kommunikere ved kun at bruge en hånd.

Når man skal kommunikere taktilt, kræves det, at andre sanser optrænes til at modtage sproglig information – både den taktile sans, som

modtager information gennem huden, og den kinæstetiske sans, som modtager information om bevægelse.

I visuelt tegnsprog får man mange informationer samtidig - både fra hænder, krop, mundbevægelser, blik og mimik. Det er et multidimensionalt sprog. Når tegnsprog derimod kun skal aflæses taktilt, får man udelukkende information fra enten en hånd eller i andre tilfælde begge hænder. Taktilt tegnsprog kan beskrives som et lineært sprog, hvor man "kun" modtager en information ad gangen. Man skal derfor forvente at taktil kommunikation kræver ekstra tid.

Tegnsprogmæssigt kan der opstå forståelsesproblemer, når det visuelle sprog skal aflæses taktilt. Det kan være en god ide at give ekstra information; f.eks. hvis man skal sige BRUN. Tegnet kan forveksles med tegnet KAFFE, og derfor kan man tilføje tegnet FARVE før BRUN.

Mundhåndsystemet (MHS) er svært at aflæse taktilt og bruges kun i begrænset omfang. Det er nemmere at aflæse håndalfabetet. Mange døvblinde bruger også at skrive med store bogstaver i hånden. Denne metode kaldes antika.

Tallene et til ni kan skrives i luften sammen med håndformen for det pågældende tal. Det kan desuden være en hjælp at skrive store tal i hånden.

I taktil kommunikation må man ikke glemme at give feedback. Hvis den døvblindblevne taler til en seende, som ikke har fat i hans/hendes hænder, giver man oftest feedback i form af dobbelt klap på lår eller underarm ved siddende kommunikation og i form af dobbelt klap på underarm ved stående kommunikation. Har man fat i den døvblindblevnes hænder, giver man små klem i hånden. Disse signaler svarer til, at seende nikker.

Det er krævende at anvende taktil kommunikation. Det er en stor forandring, og for nogle grænseoverskridende, at skulle være i så tæt fysisk og berøringsmæssigt kontakt med sin samtalepartner. Ved stående kommunikation er den fysiske afstand højst $\frac{1}{2}$ m og ved siddende kommunikation endnu mindre. Endvidere er det fysisk hårdt for arme og skuldre at kommunikere taktilt. Man kan måske ikke klare at kommunikere så længe, som man har været vant til.

Overgangen fra visuelt tegnsprog til tegnsprog i taktil form kan forløbe over meget lang tid, og nogle med Usher bevarer et synsfelt hele livet, der gør det muligt i nogen grad at aflæse tegnsprog visuelt.

Der vil være perioder eller situationer, hvor døvblindblevne benytter sig af flere forskellige kommunikationsformer. I fuldt dagslys og under gode lysforhold kan nogle uden store problemer kommunikere med visuelt tegnsprog, men om aftenen og under dårlige lysforhold

må de samme personer anvende prætaktilt tegnsprog eller tegnsprog i taktil form. Hvis afstanden til taleren er lille, eller hvis der er trængsel, og folk står tæt sammen, kan den døvblinde heller ikke aflæse visuelt.

Liste med gode råd

Kontakt/præsentation

Hvis du vil i kontakt med en døvblind, læg en let hånd på den døvblindes hånd, underarm eller skulder. Dermed er den døvblinde gjort opmærksom på en persons tilstedeværelse, og at denne person vil i kontakt.

Præsenter dig selv, hver gang du tager en døvblind i hånden, også en døvblind med synsrest, hvis du er usikker på lysforhold og på, hvor meget synsrest den døvblinde har.

Det er ikke nødvendigt at holde krampagtigt fast i den døvblindes hånd. Han/hun skal nok selv bestemme, hvordan han/hun vil aflæse dine tegn taktilt.

Tegnsprog til døvblindblevne med begrænset synsfelt

Tilpas afstanden ud fra den svagtseendes ønsker.

Tegnsprog udføres i et mindre tegnrum til personer med tunnelsyn.

Tegn kan ikke aflæses, hvis de udføres i for højt tempo pga. øjets problemer med adaptation, fokus o.lign. De skal udføres roligt og præcist. Det er dog vigtigt at fastholde tegnsprogsrytmen.

Håndalfabet skal også udføres i et roligt tempo, og hånden må ikke føres for langt ud til siden.

Din placering skal være den bedst mulige i kommunikation med en svagtseende. Vær særlig opmærksom på modlys, baggrundsfarver (bluse, væg) m.m.

Taktil kommunikation

Du må forvente mindre respons i din kommunikation, fordi den døvblinde koncentrerer sig om indholdsforståelse.

Formuler dig præcist. Når man skal aflæse taktilt, bliver der nemt "uro" på aflæsekanalen.

Udfør tegn og håndalfabet præcist og i et roligt tempo.

Bliver du ikke forstået første gang, er en gentagelse sjældent nok. Du må i stedet for gentage i nye vendinger eller tilføje noget baggrundsviden eller ekstra information.

Hvis du ved, at et bestemt tegn ikke vil blive forstået, kan du tilføje håndalfabet.

Vær opmærksom på, at nogle tegn er sværere at aflæse end andre. Nogle tegn er ens, men dækker forskellige begreber (ADVOKAT, KOMMUNE, RET osv.). Hvis du i stedet kender et andet tegn, som er mere præcist eller måske mere udbredt, så brug det.

Det er ofte svært at aflæse tal taktilt. En del døvblinde ønsker større beløb skrevet i hånden.

Mimik og negationer m.m. kan ikke ses. Sørg for at disse informationer formidles taktilt.

Du skal helst undgå at sænke hovedet ned mod hænderne, når der i et tegn indgår berøring mellem hoved og hænder. Den døvblinde kan misforstå tegnets placering.

Det er vigtigt at sidde godt. Hvis du skal kommunikere taktilt i længere perioder, er det vigtigt, at dine skuldre og den døvblindes skuldre er afslappede og i nogenlunde samme højde.

Særlige taktile signaler

Det er yderst vigtigt, at der kommer taktil feedback til den døvblinde i en kommunikation. Hvis man ikke har fat i den døvblindes hænder, gives dette enten ved let dobbelt klap på låret ved siddende kommunikation, dobbelt klap på underarm ved stående kommunikation. Har man fat i hænderne, kan man give et lille klem som tegn på, at man forstår.

Stort X på ryggen betyder: *FARE – følg med NU*. Den døvblinde får en forklaring senere.

En hånd på skulderen betyder: *Jeg er nødt til at afbryde*.

GÅ-tegn fra skulderen tværs over ryggen til næste skulder betyder:
Jeg går.

Der findes andre taktile signaler som bl.a. viser mimik. Vi henviser til materialet "Taktile signaler", videobånd og hæfte produceret af Foreningen af Danske Døvblinde, FDDB 2000.

Pli og etikette

Du skal ikke føle dig bundet af en samtale. Hvis den døvblinde sad alene, da du kontaktede vedkommende, kan han/hun også sidde alene igen. Undgå at komme med gode undskyldninger som: *jeg skal lige på toilettet*. Den døvblinde kan få oplysninger fra andre om din gøren og laden.

Efterlad dog aldrig den døvblinde uden et fast holdepunkt (stol, bord, væg).

Hvis den døvblindes hånd/arm er for tung, så sig det til ham/hende.

Det er en god ide at beskrive, hvordan du selv ser ud.

Andre praktiske råd

Hvis du er ude at gå tur med en døvblind er det en fordel med en jakke med gode lommer eller en rygsæk, så hænderne holdes frie til ledsagelse og beskrivelse.

Gode sko giver god balance - sikker ledsagelse gør den døvblinde tryk.

Lad aldrig en dør stå halvåben. Den skal enten være åben eller lukket.

Om idekataloget

Formål

Formålet med dette materiale er at udvikle og øge elevernes viden og forståelse for personer med et kombineret syns- og hørehandicap.

Vi forestiller os, at materialet kan bruges i forbindelse med

- En oplevelsesdag – som person med synsnedsettelse
- temadage om døve med synsproblemer
- undervisning i klasser, delehold, grupper af børn og voksne

Materialet lægger op til elevaktiviteter, både konkret og sprogligt, som eleverne må klare på en anden måde, end de er vant til. Materialet giver mulighed for gennem oplevelser at

- kommunikere under andre betingelser
- differentiere – sproglige opgaver kan løses på flere forskellige niveauer
- samarbejde

Materialet er udformet som et emneopdelt idekatalog med forslag til øvelser, lege og aktiviteter til de yngste klassetrin, mellemtrinnet og de ældste klassetrin.

For elever i de yngste klassetrin (1.- 2.klasse) er formålet, at eleverne gennem forskellige lege og eksperimenter får mulighed for at bruge deres sanser på en anden måde, end de er vant til. Informationer, man normalt får via synet, skal man f.eks. have via den taktile sans.

For elever på mellemtrinnet (3.- 6. klasse) er formålet, at de får lov til at gøre erfaringer med en anden kommunikationsform, hvor de skal tilpasse kommunikationen til specielle synsforhold eller til en taktil form.

På de ældste klassetrin (7.- 9. klasse) er formålet, at eleverne lærer om døvblindblevnes kommunikationsformer, viden om f.eks. øjenssygdomme, arvelighed, Foreningen af Danske DøvBlinde (FDDB), og at der skabes kontakt til døvblindblevne.

Ide

En grundide i materialet er kommunikationsøvelser, hvor en tegnsprogsbruger stiller sig bag et sort lærred med udklippede huller til armene, så man kun kan se hænderne.

Mål

- At eleverne skal gøre erfaringer med aflæsning af tegnsprog, når det kun er de to hænder, der giver information.
- At eleverne skal have mulighed for at fortælle noget kun med hænderne og se, om de bliver forstået.
- At eleven skal prøve at aflæse taktilt (med hænderne).
- At eleverne leger og eksperimenterer med tegnsprog, når de visuelle forhold ændres eller begrænses.

Forberedelse - materiale

Et sort lærred med udklippede huller til armene hænges op.

Metode

Aflæsningen kan foregå visuelt eller taktilt.

Ved visuel aflæsning kan flere se samtidig. En person stiller sig bag ved lærredet, stikker armene igennem hullerne og taler tegnsprog. Ved aflæsningen får man således kun informationer fra hænderne og ikke fra hoved, blik, mimik m.m.

Ved taktil aflæsning er det den elev, der skal prøve at aflæse taktilt, der står med armene stukket gennem lærredet, og en anden elev kommer op og fortæller ved at tage fat i hænderne. Ved taktil aflæsning skal samtalepartnern altid starte med at sige sit navn.

Disse øvelser giver mulighed for at opleve, både hvordan døvblinde med kikkertsyn og helt døvblinde kommunikerer. Døvblinde, der anvender taktilt tegnsprog, får al deres information taktilt gennem hænderne, og døvblinde med tunnelsyn har problemer med at se ansigt og hænder samtidig.

Efter øvelserne kan man tale med elever på mellemtrinnet om, at tegnsproget bliver vanskeligt at aflæse, når man ikke kan se ansigt, mimik osv. F.eks. kan man diskutere hvilke tegn, der er nemme at aflæse, og hvilke tegn, der er svære, og prøve at finde ud af hvorfor.

I de større klasser kan man tale med eleverne om problemer i forbindelse med spørgende sætninger, negationer o.a.

Læreren brug af idekataloget

Idekataloget er inddelt i følgende emner:

- Kommunikation – når kun hænderne kan ses eller føles
- Taktil sans, forøvelser til taktil kommunikation
- Kommunikation – synsvanskeligheder
- Kommunikation – taktil
- Ledsagelse – mobility – ADL
- Andre aktiviteter og information

Læreren planlægger selv sine undervisningsprogrammer med hjælp og inspiration fra idekataloget.

Eleverne skal være aktive. Det er dem, der skal opleve og udfolde sig gennem lege, oplevelser, samtaler og diskussioner.

Som inspiration og for at tydeliggøre tanker og ideer følger her et forslag til undervisningsprogram, der er sammensat af øvelser fra idekataloget.

Eksempel på undervisningsprogram i en 3. klasse

Program for 3 undervisningstimer, som er delt op i to hovedpunkter, kommunikation og taktile øvelser.

I klassen hænges 2 sorte lærreder op, således at der er mulighed for at arbejde i 2 grupper.

Alle kommunikationsøvelser drejer sig om at eksperimentere og lege med tegnsprog på en ny måde. Snak med eleverne om, at man kun kan se hænder, men ikke øjne, ansigt, mimik og krop.

Øvelserne er bygget op i tre trin:

1. Eleverne aflæser tegnsprog, hvor de kun kan se hænderne.
2. Eleverne producerer tegnsprog bag det sorte lærred.
3. Eleverne producerer og aflæser tegnsprog taktilt.

De taktile øvelser består af forskellige små lege, hvor eleverne bruger den taktile sans.

1. Kommunikation

Historie med tilhørende billeder

Læreren fortæller gennem lærredet en historie med tilhørende billede. Eleverne finder billederne efterhånden, som læreren fortæller.

Kuffertleg

Eleverne vælger en ting fra kufferten og fortæller gennem lærredet om tingen.

De andre elever skal finde den samme ting i deres kuffert.

Brikker fra billedlotteri.

Eleven bag lærredet skal aflæse taktilt, hvad der er på en brik fra billedlotteriet. Den elev, der fortæller, skal huske først at sige sit navn.

2. Taktile øvelser

Kædeleg

Sende besked taktilt.

To rækker med fire elever. Læreren sender et tegn (et dyr), og beskeden sendes taktilt gennem rækken. Sidste elev tager det rigtige legetøjsdyr og løber op og stiller sig forrest.

Der fortsættes, til alle har prøvet.

Følekimsleg

Tre til seks ting, som eleverne kender fra hverdagen, placeres i en pose. På skift mærker eleverne på tingene i posen. De skal finde ud af, hvad det er, og huske det. Bagefter spørges om hvilke ting, der lå i posen.

Slikleg

Slik i forskellig form og størrelse. Et stk. slik ”puttes” i elevens hånd. Foran eleven lægges 3-5 stykker, og eleven skal nu føle og udpege det stykke, der er magen til det i hånden. Eleven får det rigtigt udpegede.

Kommunikation – når kun hænderne kan ses eller føles

Eksempler på øvelser med visuel aflæsning af tegnsprog – når kun hænderne kan ses:

Historie med tilhørende billeder

En person står bag lærredet, stikker armene gennem hullerne og fortæller en historie. Eleverne får billederne, som de skal lægge i rækkefølge, efterhånden som historien bliver fortalt.

Kuffertleg

To kufferter med to sæt ens ting. En kuffert er foran lærredet og den anden bagved. Personen bag lærredet vælger en ting fra kufferten, stikker armene gennem lærredet og beskriver tingen. Når de andre har aflæst beskrivelsen, skal de finde den samme ting i deres kuffert.

Eksempler på øvelser med taktil aflæsning af tegnsprog:

Gætteleg

Personen foran lærredet beskriver en, som er i lokalet. Den, der står bag lærredet, aflæser taktilt og skal efter forklaringen gætte, hvem det er.

Leg med billedlotteri

På skift forklarer en elev, hvad en brik fra et billedlotteri forestiller. Aflæseren skal så finde den tilsvarende brik.

Kommunikationsøvelser med andre rekvisitter

Man kan selv fremstille forskellige rekvisitter, som eleverne kan prøve til forskellige øvelser og lege. F.eks.:

- Pingvinnæb. Store papirkræmmerhuse foldet af et A4 papir med et hul på ca. 1-2 cm i bunden. De forsynes med elastik, så eleverne kan tage dem for ansigtet og kun se ud gennem det lille hul.
- Kikkerter fremstillet af paprør fra toiletruller eller køkkenruller.
- Mørke solbriller.
- Sorte strimler af stof som bind for øjnene.

Når man eksperimenterer med de ovennævnte muligheder for at begrænse synet, vil det for nogle virke ubehageligt, og nogle vil måske føle balanceproblemer. Det må foregå i en tryk atmosfære, og eleverne skal have lov til at vælge og fravælge. Man kan opfordre dem til at prøve eller til evt. at nøjes med at ”kigge væk”.

Taktil sans, forøvelser til taktil kommunikation

Øvelser, der træner den taktile sans, anbefaler vi altid at tage med i undervisningen. Døvblinde er nødt til at klare sig ved at bruge den taktile sans og smags- og lugtesansen. Lege og øvelser, hvor eleverne skal bruge disse sanser og gøre ting på en anden måde, end de er vant til, kan vise, hvordan man kan klare sig på alternative måder.

Øvelserne er ikke inddelt efter klassetrin, da de kan varieres efter behov.

Stille sig på række efter højde

Materiale: evt. Pingvinnæb, bind for øjnene eller opfordre eleverne til at bruge synet så lidt som muligt.

Metode: Eleverne skal stille sig på række efter højde uden at se. Mærke hinanden på hovederne og sammenligne højder.

Føle og genkende ting i pose

Materiale: Pose med forskellige genstande: bold, bil, ske, børste osv.

Metode: Deltagerne sidder i grupper på fire, skiftes til at stikke hånden i posen, udvælge sig en genstand, føle sig frem til, hvad det er, og derefter prøve at beskrive den.

Finde 2 ens

Materiale: Pose med bestemt antal parvis ens ting.

Metode: Deltagerne sidder i en gruppe på fire, skiftes til at stikke hånden i posen og finde frem til en ting. Tingen vises med tegn og tages op af posen, samme person prøver at føle sig frem til den samme ting.

Sorteringsøvelse – ru – glat – blød osv.

Materiale: Pose med forskellige genstande, stof, sandpapir, glat sten, vat osv.

Metode: Deltagerne sidder i en gruppe på 4 eller 5. På bordet ligger ting, der er identiske med det, der er i posen. Deltagerne skiftes nu til at stikke hånden ned i posen og føle sig frem til en bestemt ting, føle på den og derefter (hvis det er muligt på tegn) beskrive, hvordan den føles. De øvrige deltagere skal ud fra forklaringen pege på den ting, de mener, er blevet beskrevet.

Grib viskestykket

Materiale: Et viskestykke

Metode: Deltagerne står på 2 rækker med front mod hinanden. Rækkerne holder hinanden i hånden.

Øverst står den, der styrer legen: ”lederen”, der holder begge rækker i hånden. Nederst står en person, som hjælper i legen med et viskestykke, som han holder ud fra sig. Den sidste deltager i hver række kigger på den, der står med viskestykket.

Legen begynder med, at lederen giver et skjult håndtryk til begge rækker samtidig. Håndtrykket ”løber” ned gennem rækkerne uden at nogen ser det. Når sidste deltager får håndtrykket, skal han hurtigt tage viskestykket. Den, der først får fat i viskestykket, stiller sig forrest i sin række. Den række, der først kommer igennem alle deltagerne, har vundet.

Følekimsleg

Materiale: 3-6 ting, som eleverne kender fra hverdagen, placeres i en pose.

Metode: På skift mærker eleverne på tingene i posen. De skal finde ud af, hvad det er, og huske det. Bagefter spørges om hvilke ting, der lå i posen.

Tegne på ryggen

Metode: Eleverne arbejder sammen to og to. Den ene elev tegner med pegefingern på ryggen af den anden elev. Denne elev skal gætte, hvad der blev tegnet. Lad dem prøve sig frem og finde ud af, hvad der er nemt, og hvad der er svært at mærke. Der skal tegnes forholdsvis stort og enkelt.

Slikleg

Materiale: slik i forskellig form og størrelse.

Metode: Et stk. slik ”puttes” i elevens hånd. Foran eleven lægges 3-5 stykker, og eleven skal nu føle og udpege det stykke, der er magen til det i hånden. Får det rigtigt udpegede.

Andre sanslege:

Lugtekimsleg

Materiale: Forskellige duftende ting, f.eks. citron, sæbe.

Metode: Med bind for øjnene skal eleverne lugte til de forskellige ting. Når alle har lugtet, spørges om, hvad det var.

Smagskimsleg

Materiale: Forskellige madvarer.

Metode: Med bind for øjnene får eleverne små smagsprøver. Bagefter spørges om hvilke ting, de har smagt.

Kommunikation – synsvanskeligheder

På alle klassetrin kan der arbejdes med øvelser med sort lærred. Øvelserne tilpasses indholdsmæssigt efter elevgruppen. Sprogligt kan der leges og eksperimenteres på mange niveauer.

Se afsnittet: Kommunikation – når kun hænderne kan ses eller føles.

De forskellige rekvisitter, der demonstrerer synsvanskeligheder: pingvinnæb, kikkerter og mørke briller, kan bruges i forskellige kommunikationsøvelser og lege. Eleverne mærker på egen krop, hvordan disse vanskeligheder opleves, og kan måske også komme med ideer og forslag til, hvordan man løser problemerne.

Yngste trin

Hvilket dyr?

Materialer: Tegninger af 4-5 forskellige dyr og sort lærred.

Metode: Hver elev får tegningerne. Personen bag lærredet fortæller en lille historie om et af dyrene. Eleverne skal bagefter finde tegningen, der passer til historien.

Kommunikation uden mimik

Materialer: neutrale masker.

Metode: Fri kommunikationsøvelse, hvor alle har masker på. Snak med eleverne om, hvad der er anderledes, når man kommunikerer iført masker.

Mellemste trin

Historie med tilhørende billeder

Materialer: Historie med tilhørende billeder og sort lærred.

Metode: Læreren fortæller gennem lærredet en historie med tilhørende billede. Billeder uddeles, og eleverne får god tid til at se dem, inden historien begynder. Efterhånden som historien fortælles, finder eleverne de tilsvarende billeder og lægger dem i rækkefølge.

Efterfølgende kan man snakke med eleverne om hvilke tegn, der var nemme at aflæse og hvilke tegn, der var svære.

Kuffertleg

Materiale: To ens sæt ting, gerne sjove og anderledes i en kuffert eller kasse.

Metode: En kuffert sættes foran lærredet og en kuffert bagved. En elev går om bag lærredet, vælger en ting fra kufferten, og forklarer gennem lærredet, hvad det er. Kammeraterne skal finde den samme ting i kufferten foran lærredet.

Ældste trin

Emner, som man kan demonstrere og diskutere med eleverne.

Kontrastøvelser - visuel støj

Snak med eleverne om, hvad følgende forhold betyder for visuel aflæsning.

- Spraglet/ensfarvet bluse
- Forskellige lysforhold. Lyset i ryggen / lyset i øjnene.
- Afstand og store tegn
- Håndalfabet og hastighed
- Lys og lamper

Øvelser med sort lærred

Diskuter hvad man kan gøre, når visuelle elementer fra tegnsprog ikke længere kan ses. F.eks.:

- Negation: hovedryst erstattes af ryst med flad hånd
- Spørgende sætninger: spørgende mimik kan ikke ses, derfor skal der altid bruges spørgeord. Suppler evt. med tegnet SPØRGE.
- Ens tegn med forskellig betydning: F.eks. LAND, MARK, PARK. Håndformen ændres til begyndelsesbogstav, L, M og P, og tegnet udføres med samme bevægelse som ellers.

Kommunikation – taktil

Det er svært at aflæse tegnsprog taktilt, derfor er det en hjælp at gøre opgaverne overskuelige og enkle. En faktor, som kan gøre det nemmere, er, at løsningsmulighederne er indenfor et kendt, begrænset emneområde.

Yngste trin

Skrive i hånden med blokbogstaver

Metode: Eleverne arbejder sammen to og to. Den ene elev skriver med pegefingern store bogstaver i den anden elevs hånd. Denne elev skal mærke, hvad der blev skrevet. Skriv bogstaver eller tal.

Mellemste trin

Skrive i hånden med blokbogstaver

Metode: Eleverne arbejder sammen to og to. Den ene elev skriver med pegefingern store bogstaver i den anden elevs hånd. Denne elev skal mærke, hvad der blev skrevet. Skriv navn på en klassekammerat, navn på en dansk by eller navn på en fodboldspiller.

Kædeleg – sende besked taktilt

Materiale: Små legetøjsdyr. Eleverne opfordres til ikke at se. Evt. kan de bruge mørke briller eller andet for øjnene.

Metode: Rækker med tre eller fire elever. Bagved den sidste elev i hver række placeres tøjdyrene. Læreren sender et tegn for et af dyrene til den første elev i rækken, som aflæser taktilt. Denne elev vender sig om og giver tegnet videre til den næste elev. Således sendes tegnet taktilt videre gennem rækken. Den sidste elev tager det rigtige dyr og løber op foran. Der fortsættes, til alle har prøvet.

Gætteleg

Materiale: sort lærred

Metode: Eleven foran lærredet beskriver en af eleverne i klassen. Eleven bag lærredet aflæser taktilt og udpeger derefter den elev, der er beskrevet.

To sæt billeder

Materiale: Billeder fra billedlotteri, cirkusbilleder o.lign. og sort lærred.

Metode: Eleven foran lærredet beskriver et billede. Eleven bag lærredet aflæser og finder det tilsvarende billede.

Ældste trin

Kædeøvelser

Metode: Eleverne opfordres til ikke at bruge synet, de kan evt. tage bind for øjnene, pingvinnæb eller mørke briller på.

Metode: 3-4 elever står på række. Korte sætninger eller ord stavet med håndalfabet sendes gennem rækken og aflæses taktilt.

Kuffertleg

Materiale: Kuffert/kasse med hverdagsting

Eleverne opfordres til ikke at bruge synet, de kan evt. tage bind for øjnene, pingvinnæb eller mørke briller på.

Metode: 3-4 elever sidder i rundkreds. Første elev føler på tingene i kufferten og vælger en ting. Eleven fortæller den næste, hvad det er. Aflæsningen foregår taktilt. Beskeden sendes rundt, indtil den første person får beskeden og kan kontrollere, om det er rigtigt. Derefter sender første elev tingen rundt, så alle får lov til at mærke.

Taktile signaler

Se videoen, som Foreningen af Danske Døvblinde har lavet med taktile signaler.

Ledsagelse – mobility

ADL – Almindelig Daglig Livsførelse

Ved begrebet mobility forstås muligheden for at kunne færdes sikkert fra et sted til et andet. Det kan enten foregå ved hjælp af en seende ledsager eller ved brug af et hjælpemiddel som f.eks. en lang stok. Der er udviklet en særlig teknik til ledsagelse af døvblinde

Ved begrebet ADL forstås færdigheder, som er nødvendige for at kunne klare almindelige dagligdags funktioner som f.eks. madlavning og rengøring.

Forudsætningen for, at døvblinde kan leve så selvstændigt som muligt og få overskud til andre gøremål, er, at ADL og mobility fungerer optimalt.

Øvelser, hvor eleverne prøver at opleve hverdagsituationer, såsom at spise og færdes uden at kunne se, giver dem en indsigt i og forståelse for døvblindes dagligdag.

Yngste trin

En laber larve

Metode: Eleverne danner en larve ved at stå på række og holde hinanden på skulderen. Den første i rækken er larvens hoved og bestemmer, hvor larven skal hen. Larven kan bevæge sig rundt – udenom ting, buske og evt. gå over noget og lave gymnastiske øvelser.

Mellemste trin

Orienteringsløb med ledsagelse

Metode: Læreren planlægger et orienteringsløb.

Når eleverne skal bevæge sig fra post til post, skal det foregå parvis. Den ene elev får bind for øjnene eller pingvinnæb på, og den anden elev er ledsager. Eleven griber omkring ledsagerens arm lige over albuen, således at tommelfingeren er på ydersiden af armen, og de fire fingre har kontakt med ledsagerens krop. Ledsagerens arm holdes strakt, men afslappet ned langs kroppen. (Grundgreb fra ledsageteknik med informationstegn for døvblinde)

Boldspil med pingvinnæb på

Metode: Eleverne spiller et boldspil, de kender, men nu med pingvinnæb på.

Indretning af klasselokale

Metode: Eleverne indretter deres lokale, så det tager hensyn til elever med synsproblemer. Frie gangarealer – kontrastfarver – belysning – ingen blanke overflader osv.

Ældste trin

Spise med bind for øjnene

Metode: Eleverne får en tallerken, som de ikke har set før, med små smagsprøver: lidt frugt, kage og brød. De skal ved hjælp af smagslugte- og følesans finde ud af, hvad de spiser. Snak med eleverne om, hvordan det opleves ikke at kunne se maden og ikke at kunne se, hvad de andre gør.

Blindskriftalfabet (Louis Braille)

(Kort med blindskriftalfabet fås på Synscenter Refsnæs)

Metode: Parvis laver eleverne små historier med udgangspunkt i kort med blindskriftalfabet for at blive bekendt med systemet. Den ene elev skriver en historie ned på papir ved at tegne priksymboler (bogstaver) fra kortet med blindskriftalfabetet. Den anden elev læser historien og skriver den ned med almindelige bogstaver.

Borddækning

Metode: Eleverne dækker bord til fælles frokost. De skal sørge for at svagsynede også har mulighed for at se, hvad der er på bordet ved at bruge kontrastfarver, f.eks. skal en hvid tallerken placeres på mørkere baggrund (bord, dug, dækkeserviet).

Hvordan synliggøres andre ting som glas, fade, salt og peber, så det er lettest muligt for svagsynede at få øje på dem?

Ledsagelse

Metode: Eleverne introduceres til dele af ledsageteknik med informationstegn for døvblinde og afprøver den i praksis ved parvis at gå en lille tur på skolen. Den ene elev er ledsager, og den anden får bind for øjnene, og derefter byttes roller.

Andre aktiviteter og information

Det er svært at forestille sig, hvordan døvblindes livssituation er, og hvordan de klarer sig. Det gør som regel et meget stort indtryk på de fleste at møde en døvblind for første gang. Ved at hilse på en døvblind og se, hvordan han/hun kommunikerer, får man afdramatiseret sine forestillinger om, hvad det vil betyde ikke at kunne se og høre. Den døvblinde er ikke længere så anderledes.

Det er en god ide at lade elever på et hvilket som helst klassetrin møde en døvblind. Man kan invitere en voksen døvblind på besøg på yngste og mellemste trin og tilrettelægge indhold og aktiviteter til elevernes niveau. På ældste trin er det en oplagt mulighed at invitere en ung døvblind ind og på den måde skabe kontakt mellem unge døde og unge døvblinde.

Yngste trin

Kontakt med voksen døvblind

Mellemste trin

Kontakt med voksen døvblind

Blindskrift

Bog: *Hvornår bliver det morgen?* Af Margaret Davidson:

1. udgave. 1980. 86 sider, illustreret, Forlag: Munksgaard. Let at læse. Fortælling om den blinde Louis Brailles liv for 150 år siden. Om hans opfindelse af "prikalfabetet" og hans utrættelige arbejde for at gøre bøger tilgængelige for blinde.

Information om Ushers Syndrom

Hæfte: *Usher syndrom - en kort beskrivelse.*

Ældste trin

Kontakt med ung døvblind, som bl.a. kan informere om FDDB og Muldvarp, FDDB's ungdomsgruppe.

Film: *The Miracle Worker* (dansk titel: Helen Kellers Triumf)
Sort/hvid film om den døvblinde Helen Kellers barndom og ungdom.

Information om Ushers Syndrom:

Video: *Unga döva med synsproblem*. En introduktionsfilm med och om döva ungdomar som har RP (Retinitis Pigmentosa).

Häfte: *Usher syndrom - en kort beskrivelse*.

Litteratur og andet

Andersen, Bo (red.): *Døvblinda berättar*. (Antologi)
Tolk- och översättarinstitutet, 1998.

Bäckman, Thord et al.(red): *Kommunikation med dövblindblevne*.
(=Nordisk Vejleder nr. 22). Forlaget Nord-Press, Dronninglund, 1998.

Dalum, Vibeke et al.: *Taktil Tegnsprogs-kommunikation*.
Center for Tegnsprog og Tegnstøttet Kommunikation – KC, 1997.

Davidson, Margaret: *Hvornår bliver det morgen*, 1. udg. 1980.
86 sider, illustreret, Forlag: Munksgaard.

Degsell, Christer: *Elever med Ushers syndrom*. Katalog nr. 799.
Døveskolernes Materialecenter, 1991.

Kristensen, Birthe Lis et al.: *Ledsageteknik med informationstegn for dövblinde*. (= Nordisk Vejleder nr. 21). Forlaget Nord-Press, Dronninglund, 1996.

VidensCentret for DøvBlindBlevne: *Usher syndrom - en kort beskrivelse*. VidensCentret for DøvBlindBlevne, 1999.

VidensCentret for DøvBlindBlevne: *Usher syndrom i skolen*. Videnscentret for Døvblindblevne, 1999.

Video

Foreningen af Danske Døvblinde: *Taktile signaler*, Foreningen af Danske Døvblinde, 2000

SIH: *Unga döva med synsproblem. (Information kring Ushers Syndrom), del 2c: En introduktionsfilm med och om döva ungdomar som har RP (Retinitis Pigmentosa)*. SIH, Örebro.

Birthe Lis Kristensen et al.: *Ledsageteknik med informationstegn for dövblinde*. (= Nordisk Vejleder nr. 21). Forlaget Nord-press, Dronninglund, 1996.

William Gibson: *The Miracle Worker* (dansk titel: Helen Kellers Triumf), MGM/United Artists.

Organisationer

Foreningen af Danske DøvBlinde, FDDB, Kløverprisvej 10 B,
2650 Hvidovre
Hjemmeside: www.fddb.dk

VidensCentret for Døvblindblevne, Generatorvej 2 A, 2730 Herlev
Hjemmeside: www.dbcent.dk

Dansk Blindesamfund, DBS, Thoravej 35, 2400 København NV
Hjemmeside: www.dkblind.dk

Synscenter Refsnæs, Institut for Blinde og Svagsynede Børn og
Unge i Danmark, Kystvejen 112, 4400 Kalundborg
Hjemmeside: www.refsnæs.dk

Rapporter

Dorte Knudsen et al.: *kommUnikationsSituationen. Hvordan skabes de bedste kommunikationsbetingelser for personer med Ushers Syndrom*). Center for Tegnsprog og Tegnstøttet Kommunikation – KC, 2000

Artikel

Susanne Niebe et al.: *At leve med Usher. Døve børn og unge med synsproblemer*, Nordisk Tidsskrift för hörsel- og dövundervisning, nr. 1 - 2002

Nyhedsbreve, foreningsblade

Føl' med, udgives af Foreningen af Danske Døvblinde (FDDB).
Udkommer fire gange årligt.

DøvBlindeBladet, Foreningen af Danske Døvblinde (FDDB)'s medlemsblad. Udkommer 15 gange om året.

Nyt fra Videnscentret for Døvblindblevne, Nyhedsblad udgivet af VidensCentret for Døvblindblevne. Udkommer fire gange om året.